

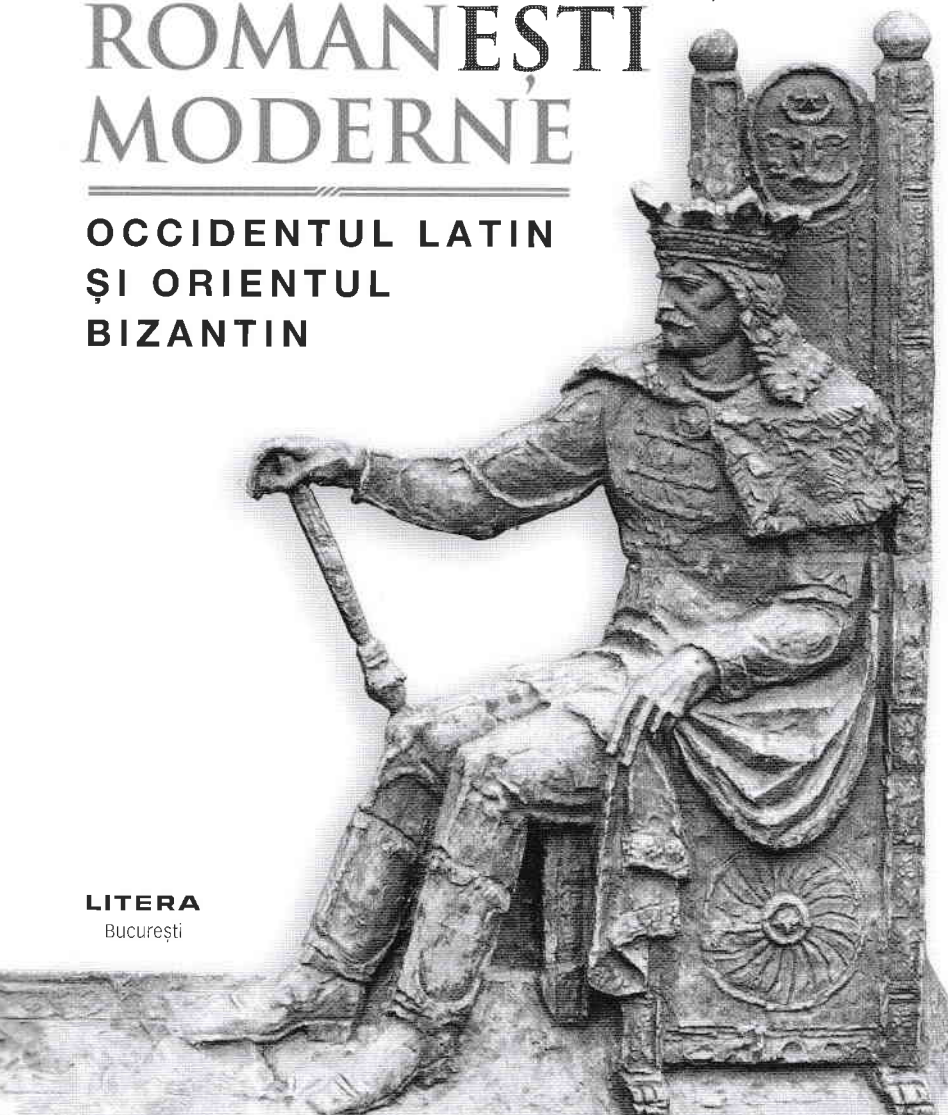
IOAN-AUREL POP

LIBRIS | We know books

ORIGINILE MEDIEVALE ALE CIVILIZAȚIEI ROMÂNESTI MODERNE

OCCIDENTUL LATIN
ȘI ORIENTUL
BIZANTIN

LITERA
București

CUPRINS

INTRODUCERE

5

LUMEA ANTICĂ PREDĂ
ȘTAFETA LUMII MEDIEVALE

27

PRIMELE FORMAȚIUNI POLITICE MEDIEVALE
DIN SECOLELE AL IX-LEA-AL XI-LEA

43

FORMAREA VOIEVODATULUI TRANSILVANIEI;
SITUAȚIA BANATULUI ȘI A PĂRȚILOR VESTICE

55

FORMAREA VOIEVODATELOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI;
ROMÂNII DE SUB PUTEREA UNGARIEI DUPĂ 1300

67

ECONOMIE ȘI SOCIETATE
ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

89

ORGANIZAREA INTERNĂ
A ȚĂRILOR ROMÂNE.
INSTITUȚIILE ȘI VIAȚA DE STAT

107

ÎN NUMELE „REPUBLICII CREȘTINE”: CRUCIADELE TÂRZII
ȘI ROMÂNII ÎN SECOLUL AL XV-LEA

131

CUM ERAU VĂZUȚI ROMÂNII
DE CĂTRE STRĂINI PE LA 1400–1500

SECOLUL AL XVI-LEA ROMÂNESC:
ÎNTRU REZISTENȚĂ ȘI CONCILIERE

PRINCIPATELE ROMÂNE ȘI IMPERIUL OTOMAN

DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL (1593–1601)

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

LUMEA ANTICĂ PREDĂ ȘTAFETA LUMII MEDIEVALE

Evul Mediu cuprinde perioada situată între finalul Antichității, marcat convențional prin căderea Romei sub stăpânire barbară (476), și secolul al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea. Finalul perioadei nu este clar precizat în rândul specialiștilor, unii optând pentru căderea Noii Rome (Constantinopolul) sub otomani (1453), alții pentru momentul descoperirii Americii de către Cristofor Columb (1492), alții pentru începuturile Reformei religioase luterane (1517). Oricum, este vorba, în linii mari, despre mileniul cuprins între Antichitate și Renaștere. În spațiul locuit de daco-romani (latinofoni), protoromâni și români, perioada medievală este ușor decalată sub aspect cronologic în raport cu lumea occidentală, datorită unor variate motive. În regiunea Europei Răsăritene și Sud-Estice, ritmurile de evoluție au fost altele decât în Franța, Italia sau Spania. În primul rând, impactul moștenitorilor Antichității cu migratorii a fost mult mai dur și de mai lungă durată. Mai toate grupurile migratoare porneau dinspre răsărit și tindeau – mânate de mirajul Romei, al bogățiilor fabuloase – să ajungă în Vechea Romă ori în Noua Romă, în orașul lui Constantin. Indiferent de destinație, aceste grupuri pornite pe jaf treceau mai întâi

prin Europa Răsăriteană. Chiar și așa, Evul Mediu în istoria României începe pe la cumpăna secolelor al VI-lea și al VII-lea și sfârșește pe la cea a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea (poate chiar mai devreme). În date precise, mileniul medieval românesc se poate considera derulat între anii 602 (frângerea frontierei danubiene și invazia slavilor în Balcani) și 1550–1600 (afirmarea umanismului, momentul Mihai Viteazul). De altminteri, și periodizarea epocii medievale la popoarele din preajma românilor este asemănătoare.

SOCIETATEA DACO-ROMÂNĂ DE LA RETRAGEREA AURELIANĂ PÂNĂ LA VENIREA SLAVILOR; PRIMELE VALURI DE MIGRATORI

Toate cercetările serioase indică faptul că Dacia nord-dunăreană a fost, în ciuda așezării sale geografice, o provincie imperială de cultură și de civilizație occidentală. Dintre cele circa 400 de inscripții descoperite aici, 90% sunt în limba latină și abia restul în limba greacă. Abandonarea Daciei de către stăpânitorii romani nu a avut un impact atât de important cum se considera odinioară și nici nu s-a datorat prioritar presiunii populațiilor migratoare. Criza Imperiului Roman din secolul al III-lea anunța destul de apăsător o asemenea evoluție, adică o restructurare a imensului stat, întins pe trei continente, tot mai vulnerabil, mai greu de administrat și de controlat. Ca și în alte dăți, ca să nu se spună că imperiul cel atotputernic a rămas mai sărac cu o provincie, autoritățile au creat între cele două Moesii o nouă Dacie, Dacia sud-dunăreană sau aureliană, mărită și divizată apoi în *Dacia Ripensis* și *Dacia Mediterranea*. Aici a supraviețuit o populație romanizată și românească, cunoscută nu atât sub numele propriu, derivat din latinescul *romanus*, cât sub acela de vlahi, dat de străini. După venirea violentă a slavilor, ea s-a risipit în cele patru vânturi, în grupuri mai mari ori mai mici, dar a rămas activă.

Interesul Imperiului Roman la nord de Dunăre a rămas însă constant și după anul 275. Împăratul Constantin cel Mare (306–337) a dus o politică activă la Dunărea de Jos, reconstruind cetățile Drobeta și Sucidava (Celei) și înălțând o nouă fortăreață (Daphne) pe malul nordic al fluviului. Mai mult, imperiul a anexat un vast teritoriu din nordul Dunării, din Câmpia Munteană și din Oltenia, astfel încât unii autori menționează, propagandistic, „readucerea întregii Dacii” în stăpânirea romană. La 328 se inaugurează oficial noul pod construit peste Dunăre, de către arhitectul roman Theophilus Patricius, între Sucidava și Oescus (Gigen, în Bulgaria actuală). Lumea aceasta postromană s-a confruntat foarte serios cu un fenomen grav, fără precedent: venirea violentă a migratorilor. Au fost întotdeauna anumite grupuri care au atacat Dacia, fie dinspre est, fie dinspre nord și vest, dar acum lucrurile stăteau altfel. Este vorba despre valuri succesive de migrațiune, pornite dinspre răsărit și îndreptate spre apus și spre sud-est. De ce au pornit aceste valuri de populație dinspre est și nord-est, este greu de spus. Cauzele sunt multe: politice, economice, demografice. Oricum, este vorba despre o creștere a populației stepelor și despre o secătuire a pășunilor, suprasolicitate de animalele numeroase crescute de aceste populații. De asemenea, s-au redus substanțial, la un moment dat, locurile de jaf, din care acești oameni își asigurau existența. Prin urmare, au căutat prăzi în alte părți, înspre apus. Țintele principale erau două: Roma și Noua Romă, adică strălucitoarele capitale ale Imperiului Roman. Migratorii sperau să se îmbogățească rapid din fabuloasele avuții de acolo, deși acestea erau, în măsură considerabilă, doar un mit, mai ales în privința Romei propriu-zise. Acest ideal, aflat în mintea unor conducători ai „barbarilor”, nu era cunoscut de luptătorii de rând care atacau doar pentru jaf tot ce întâlneau în cale. Ca dovadă este faptul că multe cete în migrație nici nu au ajuns la țintele fixate, ci au eșuat

În vechea Dacie traiană, lucrurile au avut o desfășurare specifică. Primii migratori care au luat, într-un fel, locul vechilor stăpâni romani au fost goții, dar faptul s-a petrecut în mod serios abia după prima treime a secolului al IV-lea, la multe decenii după retragerea aureliană. Până la invazia goților, locuitorii daco-romani (rămași fără scutul statului roman) au avut timpul necesar să-și restructureze viața în funcție de noile conjuncturi, să se pună la adăpost, să facă anumite pregătiri, provizii, să-și fortifice așezările urbane și rurale, să-și schimbe modul de viață. Oricum, în lipsa autorităților romane, societatea începe să se ruralizeze treptat, ca peste tot (cu excepția Peninsulei Italice) în Evul Mediu. Printre vizigoți și localnicii latinofoni, a activat în secolul al IV-lea Wulfila, traducătorul Bibliei în limba gotică. Persecutat de Athanaric – liderul vizigoților –, Wulfila s-a refugiat la 348 în imperiu. Până la slavi, au mai trecut peste teritoriul vechii Dacii, în secolele al V-lea și al VI-lea, grupuri de huni (turanici), gepizi (germanici) și avari (turanici). Hunii i-au atacat pe vizigoți la 376, obligându-i să se refugieze la sud de Dunăre. Hunii ating apogeul puterii lor (în Câmpia Pannoniei, unde se stabiliseră imediat după 400) sub domnia lui Attila (434–453), când domină vaste teritorii, din Europa Centrală până în stepile de la nordul Mării Negre. Gepizii îi înfrâng pe huni la Nedao, în 454, preluând controlul asupra zonelor lor, până după anul 480.

Sub domnia împăratului Iustinian (527–565) se pune în practică un mare plan de construcții militare la frontiera dunăreană. Sunt refăcute numeroase orașe și cetăți din Dobrogea (Tomis, Dinogetia, Noviodunum, Ulmetum, Troesmis, Histria), ca și vechile capete de pod de pe malul nordic al Dunării (Daphne, Sucidava, Drobeta, numită acum Theodora). Cele 15 orașe din Dobrogea ajung centre episcopale, iar Tomisul devine reședință mitropolitană.

Tezaurul de la Pietroasa, județul Buzău, mijlocul secolului al V-lea, Muzeul Național de Istorie a României

Iustinian continuă politica lui Constantin cel Mare, anexând vaste regiuni din Câmpia Română. Locul gepizilor în Pannonia și în vecinătate este luat de avari, victorioși pe câmpul de luptă (împreună cu longobarzii) în 567. Avarii s-au limitat, în general, la un control formal asupra Transilvaniei. Enclavele lor au fost asimilate ulterior (secolele al VII-lea–al VIII-lea) și topite în masa localnicilor.

Datele despre migratori sunt mai mult arheologice, combinate cu știrile scrise, multe provenite din lumea bizantină, completate cu anumite surse latine occidentale. Centrele stăpânirilor acestor migratori – cu excepția goșilor – au fost, de regulă, în afara vechii provincii romane Dacia. Dominația lor se exercita într-o manieră *sui generis*: fiind, în general, puțini la număr (de la câteva sute la câteva mii, rar zeci de mii), ei atacau în cete, de obicei pe vremea strângerii recoltei, spre a-și lua prada. Migratorii nu cultivau pământul (un autor contemporan spune că „ei nu arau și nu semănau“), dar creșteau animalele necesare raidurilor. Mijlocul lor de viață era prada, confiscată în manieră

violentă sau pașnică, prin înțelegere cu liderii locali. S-au descoperit așezări ale acestor migratori, ca și morminte (cimitire), inclusiv pe teritoriul fostei Dacii. Unele dintre aceste locuri de veci, bine marcate în spațiu, erau somptuoase, pline de strălucire. Un exemplu de acest fel îl reprezintă mormintele princiare de la Apahida, iar un altul este tezaurul de la Pietroasa, aparținând, după toate datele actuale, populațiilor germanice (goți). De asemenea, în sute de așezări și de cimitire (Țaga, Cipău, Morești, Bratei, Soporu de Câmpie etc.), este atestată continuarea vieții comunităților daco-romane locale. În tot acest timp, influența romano-bizantină continuă să fie foarte puternică, mai ales între Carpați și Dunăre, la nordul Dunării de Jos, din Banat până în Scythia Minor (Dobrogea). În secolele de după retragerea aureliană, obiectele de origine daco-romană și romano-bizantină se îmbină cu elemente ale populațiilor migratoare, de la un timp slave, ca urmare a pătrunderii acestor triburi, venite dinspre est și nord-est. Arheologii au reunit aceste complexe culturale asemănătoare sub semnul culturii Ipotești-Ciurelu-Cândești-Botoșana, pornind de la numele localităților actuale în care s-au făcut cele mai tipice descoperiri. Aria acestei culturi este foarte largă, cuprinzând zonele extracarpătice, dar și întinse regiuni din sfera dominației romane directe de la nord de Dunăre. Infiltrația slavilor se produce pe nesimțite, dar în manieră destul de intensă, în ultimele decenii ale dominației avare.

SLAVII ȘI POPULAȚIA LATINOFONĂ (SECOLELE AL VI-LEA-AL XII-LEA)

Spre deosebire de ceilalți migratori, slavii, sosiți în număr destul de mare, erau deprinși cu creșterea animalelor pentru tracțiune și cu cultivarea plantelor. Faptul acesta i-a ajutat să devină relativ repede sedentari, să fondeze așezări stabile

și să conviețuiască cu populația locală. Această manieră mai pașnică de adaptare nu i-a oprit pe slavi să-și exercite destul de violent rolul dominant asupra latinofonilor pe cale de a deveni români sau asupra unor sporadice comunități ale foștilor migratori, rămase pe loc. În acest fel, conviețuirea și dominația slavilor au lăsat urme adânci asupra procesului final al etnogenezei românilor. În anul 602, frontiera Dunării, slăbită de luptele interne din Imperiul Roman de Răsărit (răscoala trupelor de la Dunăre, conduse de centurionul Phocas, care, după executarea împăratului Mauricius, devine conducătorul statului roman), se prăbușește sub presiunea avarilor și slavilor, care trec treptat spre sud și ocupă întinse spații până la Munții Haemus (Balcani) și chiar dincolo de ei. Provinciile latinofone din sudul Dunării sunt pierdute pentru imperiu. Centrul de greutate al romanității daco-moesice și, de fapt, al etnogenezei românilor – aflate spre faza sa finală – se mută la nordul fluviului, în vreme ce romanitatea sud-dunăreană intră în disoluție, scade treptat, prin dislocarea elementelor sale spre nord, sud și vest. De la această dată și până pe la anii 900, izvoarele bizantine informează tot mai sporadic despre evenimentele din spațiul carpato-dunărean.

La 679–680, în urma unei campanii eșuate a împăratului Constantin al IV-lea Pogonatul la nord de gurile Dunării, triburile protobulgare, conduse de Asparuch, se stabilesc la sud, din zona Varnei până la Munții Balcani. Curând, Imperiul Roman de Răsărit se vede obligat să recunoască primul hanat, apoi țarat bulgar (fondate la 681, respectiv la 864, ultimul existent până în 1018), cu reședința la Pliska, apoi la Preslav. La 795–796, francii lui Carol cel Mare îi înfrâng pe avarii din Câmpia Pannonică, fapt care permite, sub domnia hanului Krum (803–814), extinderea autorității hanatului bulgar până la Tisa. Un alt eveniment important a fost primirea, la 864–865, a creștinismului de către hanul Boris I (852–889) – botezat Mihail și devenit țar – împreună

cu o parte a elitei bulgare. Acest eveniment avea să schimbe total viața protobulgarilor și să influențeze puternic Biserica românească de la nord de Dunăre. Atât înainte, dar mai ales după creștinare, protobulgarii trec printr-un intens și rapid proces de slavizare, încât până la urmă aveau să lase doar numele lor turanic asupra unui popor slav.

Descoperirile arheologice de pe teritoriul vechii Dacii și din regiunile extracarpatică indică, pentru secolele al VIII-lea–al IX-lea, existența unei populații sedentare, trăind în sate și ocupându-se cu agricultura și cu creșterea animalelor, dar și cu metalurgia fierului, cu olăritul etc. Ceramica este în general unitară ca tehnică, formă și decorații, fiind lucrată la roata lentă. Din aceste date reiese o conviețuire a localnicilor cu slavii, care suferă treptat un proces de asimilare, prelungită, în unele locuri, până prin secolul al XII-lea. Conviețuirea elementelor romanice (românești) cu cele slave reiese din necropolele de la Izvoru (Muntenia), Brateiu (Transilvania), Castelu, Capu Viilor (Dobrogea), ilustrată prin ceea ce cercetătorii numesc cultura Dridu (secolele al VIII-lea–al X-lea). În fapt, este vorba despre o cultură balcano-carpatică, mai ușor de fixat sub aspect geografic decât de atribuit etnic. Obiectele cu motive în formă de cruce, aflate în inventarul unor cimitire din secolul al VIII-lea (Frățești, jud. Giurgiu, Obârșia, jud. Olt), par să vorbească despre o populație, în parte măcar, creștină.

În concluzie, se poate nota că la cumpăna dintre secolele al VI-lea și al VII-lea, unitatea romanității orientale (daco-moesice) se frânge cu axa despărțitoare pe linia Dunării. În vreme ce, la sud de fluviu, elementele romanice (străromânești) vor fi dislocate și (sau) asimilate de slavi, la nord procesul avea să urmeze o cale inversă: mai puținii slavi rămași într-o masă predominant romanică își vor pierde treptat identitatea, nu înainte de a lăsa importante urme în limba română și în specificul românilor. Pe scurt, se